

Neka iskustva o ulozi oružanih snaga u socijalističkim preobražajima

U Cavtatu je od 1. do 5. oktobra ove godine održan četvrti okrugli sto međunarodne tribine »Socijalizam u svetu«. Pored mnogobrojnih učesnika iz Jugoslavije učestvovalo je više od 120 naučnih radnika iz 55 zemalja sa svih kontinenata. Po prvi put su prijavile učešće poznate ličnosti iz političkog, naučnog i javnog života južno-američkih zemalja: Bolivije, Kostarike, Paragvaja, Perua i Urugvaja, zatim iz tri države Azije: NR Kine, Irana i DR Jemena i tri iz zemalja afričkog kontinenta: Benina, Tanzanije i Zambije. Zahvaljujući ugledu koji socijalistička nesvrstana Jugoslavija uživa u svetu, ali i karakteru samog okruglog stola — njegovoj širokoj, demokratskoj orijentaciji — tribina u Cavtatu je izrasla u veoma zapažen međunarodni skup, koji okuplja u prvom redu marksističke, ali i druge teoretičare i borce za socijalizam i progres sa svih strana sveta radi zajedničkih rasprava o suštinskim problemima naše epohe.

Tema ovogodišnjeg okruglog stola bila je posvećena subjektivnim snagama socijalizma. Opredeljujući se za nju, učesnici prošlogodišnjeg skupa su imali u vidu tri bitna razloga. Prvo, da je socijalizam u svim svojim dimenzijama izrastao u svetski proces, koji nezadrživo krči sebi puteve, slamajući uporedno barijere građanskog društva i sopstvene zablude, stramputice i otpore. Drugo, da bitka za pobedu socijalizma u savremenim uslovima neizostavno zahteva stavljanje na dnevni red čitavog kompleksa pitanja iz sfere tzv. subjektivnog faktora, počev od uloge države i partije u socijalizmu do mesta pokreta za ekološko očuvanje čovekove sredine. I treće — da dalji razvoj socijalizma kao i ideje i prakse pretpostavlja iznalaženje adekvatnih odgovora u marksističkoj teoriji, u skladu sa

savremenim društveno-istorijskim uslovima, a upravo tu se susrećemo sa najrazlitičijim kontroverzama i otvorenim pitanjima, pred kojima više ne smemo zatvarati oči. Organizatori skupa kao i njegovi učesnici bili su svesni činjenice da je svaki od pomenutih razloga dovoljan za posebnu naučnu raspravu ali, kako je to bilo neizvodljivo, diskusija se koncentrisala na četiri tematske celine: (1) o socijalno-klasnim i političkim subjektima socijalizma; (2) o strategiji subjektivnih snaga socijalizma; (3) o ulozi marksizma i drugih socijalističkih teorija u konstituisanju subjektivnih snaga socijalizma i (4) o nacionalnoj i međunarodnoj saradnji subjektivnih snaga. Svaka od pomenutih oblasti bila je zastupljena većim brojem saopštenja, ali se rasprava nije ograničavala samo na njih. Ono što je bilo u fokusu pažnje većine učesnika moglo bi se, pojednostavnjeno govoreći, svesti na sledeću zajedničku konstataciju: bitnu odrednicu subjektivnih snaga revolucionarnih, socijalističkih preobražaja čine raznolikost i raznovrsnost njihovih puteva, strategije i taktike. Na toj liniji su vođene veoma zanimljive i inspirativne polemike, naročito oko dve teme: Marksovog koncepta revolucije, i položaja i uloge radničke klase u industrijski razvijenim zemljama Zapada. Postavilo se pitanje: da li je i danas proletarijat jedina revolucionarna snaga i pokretač svake dublje društvene transformacije kao što je bio za života Marksovog, ili, možda, postoje i drugi subjekti revolucionarnog preobražaja?

U referatima, saopštenjima i diskusijama većine jugoslovenskih učesnika okruglog stola posebno su istaknute sledeće teze:

1. Niko ne može imati monopol nad marksizmom, niti rukovođuću ulogu u socijalističkim transformacijama.

2. Neprihvatljivo je i suprotno duhu Marksovog učenja apsolutizovanje uloge države kao osnovnog stožera tog procesa u socijalističkom društvu, što implicira jačanje a ne odumiranje njenih funkcija. Dosadašnja iskustva u izgradnji socijalizma u Jugoslaviji potvrdila su da je jedna od osnovnih pretpostavki socijalističke transformacije ostvarivanje samoupravljanja u svim sferama i domenima života, budući da bez samoupravljanja ne može biti ni govora o odumiranju države.

3. Radnička klasa danas nije isto što i radnička klasa iz vremena »Komunističkog manifesta«. Njena društvena pozicija, uslovi života, nivo obrazovanja i dr. bitno se razlikuju od onih u epohi u kojoj su živeli osnivači naučnog socijalizma, pogotovo u zemljama koje su prve kročile putem kapitalističkog razvoja. Osim toga, društveno-istorijski uslovi u kojima radnička klasa ostvaruje svoju revolucio-

narnu ulogu, specifični su u svakoj pojedinoj zemlji. Iz toga sledi logičan zaključak da u ocenjivanju njene uloge kao subjektivnog činioca socijalizma moramo odbaciti idealizirane predstave i uniformne oblike i metode borbe radničke klase u procesu socijalističkog preobražaja. Naučno je neodrživa svaka teza koja pokušava da stavi u isti red i podvede pod identične kriterijume revolucionarnosti radničku klasu svih zemalja (npr. SAD i Etiopije), i da za sve postavi iste principe borbe.

4. U meri u kojoj je socijalizam poprimao obeležje svetskog procesa i izlazio iz okvira geografskih granica nekoliko država — povećavao se i broj subjektivnih činilaca, koji su se uključivali u bitku za socijalističku transformaciju. Ideje socijalizma više nisu privlačne samo za industrijski proletarijat. Prihvataju ih i mnogo širi slojevi: seljaštvo, sitna buržoazija, inteligencija, gradska sirotinja, zanatlije, ženski pokreti, delovi vojske i dr., pri čemu svaki od njih vidi u socijalizmu jedini izlaz iz postojećih društvenih protivurečnosti, kriza i trauma koje potresaju njihove zemlje. Prirodno, svako od njih ima sopstvenu viziju socijalizma, katkada idealiziranu i pojednostavnjenu, ali i to samo za sebe govori o bogatstvu puteva socijalističke transformacije i pluralizmu interesa njegovih aktera.

U ulozi oružanih snaga kao subjektivnog činioca socijalističkog preobražaja bilo je veoma zapaženo saopštenje general-pukovnika Nikole Pejnovića, kao pokušaj sinteze istorijskog iskustva u revolucionarnoj praksi. To saopštenje donosimo u proširenoj verziji, rađenoj specijalno za »Vojno delo«.

U v o d

Generalizacija određene istorijske prakse, uz naznačavanje nekih aktuelnih problema, čini suštinu ovog razmatranja. Kada to naglašavamo, imamo u vidu činjenicu da konačno iskustvo predstavlja takvu vrstu ljudskog saznanja, stečenog u društvenoj praksi, koje po svojoj prirodi nije ni istorija ni teorija, već sinteza empirijske građe koja sadrži elemente i jednog i drugog, usmerena na izvlačenje pouka radi dalje što primernije orijentacije subjektivnih činilaca. U skladu s tim, područje analize biće svedeno na najnužnije činjenice i faktore relevantne za najopštije zaključke, odričući se detaljnijeg razmatranja različitih dimenzija sadržaja ovog veoma kompleksnog predmeta.

Vremenske koordinate analiziranih pojava — procesa obuhvataju, u osnovi, period našeg veka, koji odgovara epohi socijalističkog

preobražaja, najavljenog Pariskom komunom čije spoznaje takođe moraju biti prisutne. Pod pojmom socijalističkog preobražaja podrazumevamo ne samo oružani period revolucionarnih promena, već i onaj koji mu sledi, a koji uobičajeno nazivamo mirnodopskim. Prirodno, revolucionarne oružane snage nemaju istovetnu ulogu u oba ova razdoblja.

I

Uloga oružanih snaga u izvođenju revolucija

1. Društveni karakter vojne sile

Kao što je već poodavno dokazano, uloga vojne sile u istoriji nikada nije bila određena samo njenim fizičkim obimom i ukupnom moći. Njena uloga i karakter uvek su primarno zavisili i zavise od karaktera, uloge i ciljeva onih društvenih snaga kojima služi kao sredstvo politike, što drugim rečima znači da vojna sila — sama po sebi — nema a priori ni revolucionarnu ni retrogradnu ulogu i karakter, niti je faktor uzročnog i samostalnog značenja, već je samo jedan od elemenata, uslovno govoreći, društvene, odnosno političke sile, od koje i zavisi (ovakva ili onakva) njena funkcija i društveni značaj.¹ Vojna sila je, prema tome, mogla da odigra revolucionarnu, oslobodilačku i progresivnu ulogu uvek kada se pojavljivala, kako kaže Marks, u ulozi babice, pomažući da se iz utrobe starog društva rodi novi, viši društveni poredak i kada je — slikovito govoreći — u ulozi zaštitnika i stražara čuvala novo stečeno revolucionarno stanje ili branila slobodu od spoljnih agresora i porobljivača.

Posmatrana na najopštijem teorijskom nivou, teza koju smo prethodno istakli upućuje na zaključak da u istim društvenim procesima, u kojima dolazi do upotrebe vojne sile — budući se upotrebljava u dvostranom procesu — njena uloga i karakter mogu da budu dvojaki, što uvek zavisi od karaktera i ciljeva suprotstavljenih strana. Drugim rečima, uloga one sile koja se upotrebljava radi očuvanja starog, preživelog društvenog uređenja, kao i one koja se koristi za porobljavanje drugih zemalja i naroda, može biti samo retrogardna i kontrarevolucionarna, za razliku od revolucionarnog i progresivnog društvenog karaktera vojne sile koja se upotrebljava u obrnutim slučajevima.

¹ U ovom tekstu se pojmovi »sila«, »oružane snage«, »vojska« i »oružana sila« mogu smatrati identičnim, mada bi preciznije definisanje istaklo i neke razlike među njima, ali u svakom slučaju nebitne i ne principijelne prirode.

Zbog toga je istorijsku ulogu vojne sile moguće shvatiti jedino u kontekstu karaktera i odnosa društvenih klasa, njihovih političkih i ekonomskih interesa i ciljeva klasne borbe. Radi se, dakle, o odnosima: cilj — sredstvo, odnosno subjekt — objekt. U prirodi stvari nije zamena ciljeva i sredstava, zakonitosti i slučajnosti, a gde do toga prividno i dođe — ipak se suštinski ne menja priroda vojne sile. Sasvim uprošćeno govoreći, ona je uvek sluga a ne gospodar, i samo od gospodara zavisi kako će i zašto biti korišćena, bez obzira na stepen njene relativne samostalnosti u različitim istorijskim periodima. Dakle, od odgovora na pitanje: u koje svrhe se koristi, tj. kojem i kakvom cilju je vojna sila sredstvo — zavisi njena uloga i društveni karakter.

Toj tezi ne protivureči činjenica što su se u redovima oružanih snaga nekih nerazvijenih zemalja, u procesu oslobodilačke borbe i nakon oslobođenja, javljali i javljaju se nosioci progresivnih preobražaja društva. To je izvesno nov fenomen. Ali, on je samo izraz obrnutog redosleda organizovanja društvenih snaga u tim zemljama. To znači da je konstituisanje oružanih snaga prethodilo konstituisanju društveno-političkih organizacija na klasnoj osnovi.

Međutim, to može da znači i to da su se klasne snage najpre vojnički organizovale u nedostatku neophodnih uslova da se normalno i legalno politički organizuju. U svakom slučaju, oružane snage su preuzimale i funkciju društveno-političkih organizacija i, zavisno od toga kakav je bio odnos klasnih snaga unutar njih, one su poprimale manje ili više progresivan, odnosno retrogradan karakter. Tamo gde je preovladao uticaj progresivno orijentisanog jezgra u oružanim snagama, one su inicirale proces socijalističkog preobražaja društva u ovom ili onom vidu, i obratno. Slične pojave zapažene su i u nekim stajaćim armijama zemalja sa polukolonijalnim, zavisnim položajem, što je uvek povezano s bitnijim promenama u socijalnoj strukturi starešinskog kadra, pre svega onog na nižim komandnim položajima.

Prema tome, te nove pojave ne negiraju napred izloženu tezu, već je potvrđuju, samo na drugi način.

2. Činioci vojne sile

Vojna sila je oduvek predstavljala spoj ljudskog i materijalno-tehničkog faktora, bez obzira na načine i forme organizacije oružanih snaga i na stepen razvoja svakog od njihovih sastavnih elemenata. U naše doba ljudski faktor pored fizičke dimenzije koju daje vojnoj sili, poseduje ranije nepoznatu duhovnu dimenziju od koje

presudno zavise i materijalni elementi u strukturi svake vojne sile. Njena efikasnost ne zavisi više primarno od batine, tj. presijom nametnute discipline, od plate i pljačke, već pre svega od svesnog poimanja klasnih i nacionalnih ciljeva za koje se upotrebljava, odnosno od društvenog karaktera oružane borbe u kojoj učestvuje. Samim tim je elemenat društvenog i borbenog morala u ukupnoj strukturi sile zauzeo značajno mesto, čija će uloga — bez obzira na razvoj tehničkih sredstava — i dalje rasti.

Slično je i sa odnosom vojne sile i ekonomskih faktora društva. Kvantitet i kvalitet materijalno-tehničke opremljenosti oružane sile kroz istoriju uvek su bili u najtešnjoj vezi sa stepenom materijalnog razvoja i ekonomskom snagom društva. Drukčije rečeno, oružana sila je uvek bila u većoj ili manjoj meri tačan i direktan izraz dostignute materijalne moći društva. Naoružanje i oprema, organizacija i formacija, ratna veština i vojna nauka razvijali su se brže ili sporije kroz čitavu istoriju, idući »ruku pod ruku« sa razvojem proizvodnih snaga društva. Kao produkt materijalne baze i sredstvo političkih snaga, vojna sila se praktično kretala između ovih činilaca društvenog razvoja, služeći ubrzanju ili kočenju tempa društvenih preobražaja sve do našeg doba, kada, kao što ćemo videti, pretili da »iskoči« iz ovih okvira.

3. Porast uloge i značaja vojne sile u našem veku

Nikada u istoriji ljudskog društva veličina i uloga vojne sile nije imala takve razmere i domašaje kao što je to slučaj sa vekom u kojem živimo — kako u relativnom, tako i u apsolutnom smislu. Takva veličina i uloga vojne sile posledica su burnog razvoja proizvodnih snaga, do sada neviđenog progressa nauke i tehnike, i istorijskog revolucionarnog i nacionalnog buđenja radničke klase i porobljenih masa kolonijalnih i polukolonijalnih naroda i zemalja.

U pomenutom vremenskom rasponu čovečanstvo je doživelo dva velika i uništavajuća svetska rata, na stotine ograničenih i lokalnih ratova i, što je najznačajnije — epohalni revolucionarni preobražaj započet socijalističkom oktobarskom revolucijom u Rusiji, a nastavljen čitavim nizom autohtonih revolucija posle nje, kao što su kineska, jugoslovenska, vijetnamska, alžirska, kubanska i druge. Od ne manjeg značaja za revolucionarni preobražaj sveta jesu ukupno uzete duboke društvene i revolucionarne promene u istočnoevropskim zemljama, kao i veliki talas nacionalnog i socijalnog oslobođenja bivših kolonija i zavisnih zemalja, na koji se — najšire gledano — nadovezuje manje nasilan ili više miran prodor socijalizma u sve

društvene strukture, čineći na taj način kompleksan i složen svetski proces prelaza od kapitalizma u socijalizam. Kroz sva ta burna gibanja, velike sudare i krvave razračune, inicijatori upotrebe vojne sile uvek su bili preživeli retrogradne društvene snage, bilo izazivanjem svetskih ratova ili nasilnim gušenjem oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta. Međutim, gotovo ni u jednom od ovih sukoba agresori nisu uspevali da izvojuju konačnu vojnu pobjedu, već su, po pravilu, u svim ratovima bili tučeni i pobeđivani. Isto je bilo i kada je reč o kolonijalnim osvajačima, koji su se morali povući gotovo iz svih kolonijalnih poseda, bez obzira na vojnu moć i stepen angažovanosti radi spasavanja osvojenih pozicija. U krajnjem, ništa nije moglo promeniti takav ishod i konačne rezultate svih ovih sukoba: ni činjenica što su agresori za rat bili bolje pripremljeni, što su imali vojnu premoć u početnom, pa i u narednom periodu rata; što su u lokalnim ratovima protiv oslobodilačkih pokreta, kao i u toku svetskog rata, bili tehnički izrazito superiorniji; što su postizali strategijska pa i politička iznenađenja, itd. Sve se to ipak pokazalo nedovoljnim za konačnu pobjedu. Očigledno je da se radi o jednoj od fundamentalnih društvenih zakonomernosti, koja se odražava u prvim koracima istorijskog prestrojavanja sveta i u postepenom i mukotrpnom prelazu iz predistorije u istoriju čovečanstva, pri čemu vojna sila starih društvenih poredaka ne može odlučno da promeni istorijski tok progresivnog društvenog razvoja. Prekomerni oslonac na vojnu silu i orijentacija da se njome zaustavi društveni razvoj — svetski ili u okvirima pojedinih zemalja — ostaje, kao što nas iskustvo uči, način ponašanja reakcionarnih i preživelih društvenih snaga.

Činjenica što su u toku i neposredno posle dva velika svetska rata izvršene najveće društvene, ekonomske i političke promene u svetu ne govori o tome da su uzroci ovih promena bili u ratovima kao takvim (kao što se često može pročitati), već samo to da su uslovi i karakter dva svetska rata predstavljali takva »čvorišta« u kojima su se »razvezivali« prethodno nagomilani najširi svetski i unutar njih pojedinačni nacionalni i revolucionarni problemi. U toku prvog svetskog rata, na primer, koji je po karakteru bio obostrano imperijalistički i nepravedan, boljševici su — izvlačeći zemlju iz rata na parolama mira i bratimljenja, razbijajući istovremeno staru carsku oružanu silu za koju je Lenjin s velikom dozom cinizma rekao da je nogama glasala za mir — izveli prvu uspešnu socijalističku revoluciju. Uskoro su zatim morali organizovati novu socijalističku vojnu silu, braneći revoluciju od stranih intervenata i unutarnje kontra-revolucije. U drugom svetskom ratu, međutim, radilo se u neku ruku o obrnutom procesu. Revolucionarne i oslobodilačke snage

mnogih zemalja — otpočinjući oružanu borbu i razvijajući pokrete otpora protiv mračnih sila fašizma koje su se pojavile kao zavojevači i okupatori — spajale su nacionalnooslobodilačku borbu sa socijalnom revolucijom. Taj proces je silom istorijske neumitnosti posle drugog svetskog rata prerastao u najširi pokret antikolonijalne borbe protiv starih kolonijalnih imperija i njihovog pokušaja spasavanja pozicija imperijalizma novim sredstvima i metodama. Napred iznetim hteli smo u najkraćim crtama ukazati samo na obrise onih društveno-političkih okvira unutar kojih su nastajali socijalistički preobražaji u našoj epohi, čime se približavamo sagledavanju bližih karakteristika koje imaju iskustvene vrednosti o ulozi oružane sile u procesima borbe za socijalizam.

4. Najopštija iskustva

Radi celovitosti, na ovom mestu treba konstatovati činjenicu da uspešne socijalističke revolucije, kako nasilne tako i »mirne«, nisu nastale u zemljama gde su proizvodne snage dostigle najveći stepen razvoja, znači u razvijenoj Evropi i Severnoj Americi, već sasvim obrnuto, tamo gde su one najnerazvijenije — u Rusiji, Kini, Indokini, na Balkanu, u Africi itd. Za predmet našeg razmatranja, međutim, nije od primarnog značaja da li je, ovakvim »hirom« istorije, Marksov koncept do kraja negiran ili nije, već nam je ova tvrdnja potrebna radi praćenja uloge oružane sile u društvenim transformacijama do kojih je došlo. Čini nam se čak da je od većeg interesa u ovom smislu Lenjinova teza, koja — umesto stepena najvišeg razvoja — polazi od kriterijuma najslabije karike kapitalističkog (imperijalističkog) lanca kao uzročne kategorije prvih socijalističkih revolucija. Koliko god najslabija karika nije identična sa vojnom slabošću starog poretka, pošto on u vojnom pogledu i nije najslabiji, ipak je njeno kidanje podrazumevalo i određenu ulogu vojne sile.

S tim u vezi možemo konstatovati i prvu opštu zakonitost dosadašnjih socijalističkih preobražaja, koja predstavlja najkrupnije iskustvo iz dosadašnje revolucionarne prakse, a to je da su sve do sada izvedene socijalističke revolucije izvršene nasilnim, oružanim putem, uz upotrebu vojne sile kao glavnog sredstva borbe. Razume se da je ovo u neposrednoj vezi sa postojanjem slabih karika u imperijalističkom lancu, u tom smislu što su široke narodne mase bile izložene ne samo najsurovijim vrstama ekspanzije i potpune političke obespravljenosti, već su se velikim delom nalazile na ivici života i smrti, ugrožene od masovne gladi, dugotrajne pothranjenosti i trajnih epidemija najgore vrste. U takvim i sličnim okolnostima se

nalaze objašnjenja za oružano razrešenje društvenih suprotnosti, a ne u istorijskim tradicijama i ratničkom mentalitetu naroda, ili čak fatalističkim sklonostima zaostalih masa, kakvih je pokušaja objašnjenja od strane imperijalističke propagande bilo, pa ima još i sada. Iz ovoga ne bi trebalo zaključivati da ova zakonitost ima nepromenjenu i trajnu iskustvenu vrednost i za sve buduće društvene preobražaje, s obzirom da će se pomenute determinante, najverovatnije, menjati sa promenom opštih, društveno-istorijskih uslova i posebnih uslova svake zemlje, među kojima su najznačajniji — unutarne društvene prilike i sve veća dominacija socijalizma kao svetskog procesa, koja postaje sve očiglednija. Nije naše da prognoziramo, ali se na temelju već stečenih iskustava i izraženih tendencija može pretpostaviti da će se uloga i značaj vojne sile u klasnoj promeni vlasti ipak smanjivati, ali će ona, makar i u smanjenoj meri, još dugo igrati ulogu »babice«. Kad izvodimo takav zaključak, imamo u vidu sticaj nekoliko istorijskih okolnosti: prvo, spoznaju da je do socijalističkih revolucija došlo u nerazvijenim zemljama sveta, u kojima se unutarnji društveni život nije karakterisao razvijenim demokratskim formama rešavanja životnih društvenih problema; drugo, činjenicu da je u svima vođena oružana borba protiv stranih zavojevača i kolonizatora, zajedno sa borbom protiv domaćih reakcionarnih snaga; i, najzad, da su se mnoge socijalističke revolucije i oslobodilačke borbe odvijale u okviru svetskih ratova ili neposredno posle njih. Kada se ima u vidu perspektiva sasvim obrnutih uslova, osnovana je i logična pretpostavka o umanjenim potrebama primene sile pri budućim transformacijama u raznim delovima sveta.

Međutim, vizija takvih uslova nije sasvim izvesna, jer visok stepen naoružanja u svetu, postojanje krupnih mobilnih vojnih ešlona u mnogim zemljama, kao i izvesne pojave i tendencije militarizacije društvenog života, upozoravaju i na druge moguće uslove i druge solucije, što ne dozvoljava brze i jednostrane zaključke.

Na opreznost u zaključivanju o ulozi vojne sile u budućim socijalističkim transformacijama upozorava i oštrina oružane borbe u dosadašnjim revolucijama. Bez obzira što je »bauk komunizma« počeo davno da kruži, iskustvo je pokazalo da je u svim oružanim sukobima revolucionarnog i oslobodilačkog karaktera bio izražen visok stepen ideološke indoktrinacije oružanih snaga, što je izazivalo oštre, često dramatične razračune fanatički odlučnih protivnika. Radi se o pojavi unutar pojedinih zemalja, gde je dolazilo do promene starog društvenog poretka, kao i na međunarodnom planu u sukobima fašističkih i imperijalističkih snaga sa oružanim snagama socijalističkih zemalja i revolucionarnih pokreta. Sve revolucije su to

u manjem ili većem stepenu potvrdile. I čileanski slučaj je, pored ostalog, potvrdio i tu činjenicu, nažalost samo s jedne strane.

Druga po nivou opštosti, saznajna vrednost iz dosadašnjeg toka revolucionarnih preobražaja sastoji se u tome što su gotovo sve oružane socijalističke revolucije bile u različitom obimu istovremeno i nacionalnooslobodilačke borbe. Počev od Pariske komune, preko oktobarske socijalističke revolucije, španskog građanskog rata, kineske i naše revolucije, do Vijetnama, Kube i transformacija na tlu Afrike — oružana borba je, po pravilu, uvek vođena uporedo i istovremeno protiv okupatora, intervenata i kolonizatora i protiv domaćih klasnih protivnika. U pogledu uloge oružanih snaga, navedena okolnost je uticala na taj način što su one, zavisno od odnosa komponenti oslobodilačke borbe i revolucije — mogle imati širu ili užu društvenu bazu, i što je od toga zavisio način njihove strategijske upotrebe u oružanoj borbi. Činjenica da je okupator, ili kolonizator, predstavljao glavnog protivnika oslobodilačkim i revolucionarnim pokretima, predstavljala je i otežavajuću i olakšavajuću okolnost. Otežavajuću u tom smislu što se uvek radilo o vojnički moćnom protivniku, koji je obično bio i velika sila sa snažnim vojnim efektivima, angažovanim u obimu i stepenu naprezanja zavisno od širih međunarodnih kostelacija, i sa psihološkom prednošću proisteklom iz aksiomatizovanog stanovišta klasične vojne teorije, da se protiv vojnički jakog ne može »goloruk« ratovati. Olakšavajuću okolnost činilo je to što se, objektivno, pokazalo da se u borbi protiv okupatora lakše i brže postiže široko političko jedinstvo masa, i da se unutar nj klasni protivnik, koji je nužno i zakonito uz okupatora, lakše može demaskirati i tako politički onemogućiti. Sem toga, dodatnu povoljnost za revolucionarne i oslobodilačke pokrete, svuda gde je oružana borba poprimala masovniji karakter, predstavlja činjenica što se borbom protiv okupatora lakše dolazilo do naoružanja i opreme, a to je za revolucionarne borbene odrede predstavljalo neophodan uslov razvoja i jačanja oružane borbe. Razumljivo je da su okupatorske vojne grupacije raspolagale većim količinama oružja i municije, a uz to i boljeg kvaliteta. No, s obzirom na specifičnosti partizanskog oblika oružane borbe, njegovo oružje se lakše moglo zaplenjivati, naročito zbog načina korišćenja drumskog i železničkog transporta.² Za buduće procese teren će, doduše, biti »očišćen« od klasičnih kolonizatora, ali se zato okupatori još uvek mogu pojavljivati kao protivnici u sprezi sa domaćim snagama, što, s obzirom na

² Mao Ce Tung je duhovitom alergijom nazvao japanske okupatorske grupacije kao snabdevačke (transportne) brigade kineskih partizanskih jedinica.

istorijsko iskustvo, neće predstavljati novu i nepoznatu okolnost. Novinu čini jedino fenomen vojnih paktova, u kojima se glavna sila bloka može pojaviti kao garant društvenog statusa, i u tom cilju pokušati da se koristi ostalim snagama paktovske strukture, za intervencije u pojedinim zemljama unutar paktova ili izvan njih za zaštitu interesnih sfera. Upravo ta okolnost predstavlja, na primer, za evro-komunističke partije već sada aktuelan problem, čak i kada se radi o mirnim procesima — demokratskim i parlamentarnim formama političke borbe.

Izvedeno iz prethodno navedenih karakteristika i uslova socijalističkih preobražaja, sledeće značajno iskustvo sastoji se u spoznaji činjenice što je gotovo svim revolucionarnim i oslobodilačkim ratovima oružana borba u pretežnom delu, bez obzira na redosled i razlike u snazi, izvođena različitim oblicima partizanskog rata i partizanskom vojskom kao glavnim sredstvom takvih ratova. Oktobarska socijalistička revolucija nema, doduše, ovu karakteristiku, kao glavno, formalno obeležje, mada je njena oružana sila raspolagala i znatnim partizanskim delovima, a često im je i ona njena komponenta, koja se nije nazivala partizanska, u suštini bila bliska i na sličan način izvodila manevarska, borbena dejstva. Ono po čemu se Sovjeti bitno razlikuju od svih drugih u pogledu upotrebe oružanih snaga, ogleda se u činjenici što su oni posle zauzimanja vlasti štitili revoluciju i novu sovjetsku vlast, braneći velike gradove i vitalne rejone u centru zemlje od stranih intervenata i domaće kontrarevolucije pretežno frontalnim oblikom oružane borbe, dok su partizanska dejstva, kao pomoćna, primenjivana uglavnom u pozadini protivnika. U svim drugim revolucijama i oslobodilačkim ratovima, međutim, odnos je bio obrnut: dominirao je partizanski oblik oružane borbe i partizanska organizacija oružanih snaga.

Kao što je buržoazija evropskih zemalja i Severne Amerike tukla stari feudalni vojni poredak primenom rasutog (streljačkog) stroja, sastavljenog od građana mobilisanih na bazi opšte vojne obaveze, tako je i u novim uslovima proletarijat — na čelu socijalno i nacionalno potlačenih masa — pobeđivao vojno ustrojstvo starog poretka primenom još razuđenijih oblika oružane borbe i vojne organizacije dobrovoljno naoružanog naroda. Sama ova istorijska činjenica govori o još najmanje dve druge. Prvo, da su oružane snage starog poretka dugo vremena bile tehnički i brojno superiornije, i da je za takav odnos snaga partizanski rat predstavljao najracionalniji i najefikasniji (a moglo bi se reći i jedino mogući) oblik oružane borbe, i drugo, da su vangradska područja, što će reći seljačke mase, bile najizdašniji rezervoar za formiranje i obnavljanje oružanih snaga u uslovima

oslobodilačke borbe i zaoštrenih klasnih suprotnosti u zemljama gde su se socijalističke ili nacionalne revolucije izvodile.³ U novim uslovima društvenih i klasnih sudara partizanski oblik rata, zasnovan na masovnim i opštenarodnim ustancima ili drugim formama otpora, i široka primena svih vidova i načina borbenih dejstava, pružao je revolucionarnim i oslobodilačkim snagama širom sveta znatno veće mogućnosti revolucionarne borbe nego klasične forme, kao što su generalni štrajkovi, barikade u gradovima, pokreti otpora, gerila i dr. Štaviše, primenjivanje samo tih oblika revolucionarne borbe u novim uslovima moglo bi dovesti do gubitka žive sile i krajnjeg neuspeha onih koji bi ih primenili.

Naša iskustva u tom pogledu, koja su već ušla u riznicu savremene vojnonaučne misli i teorije kao »Titova strategija«, predstavljaju takve vrednosti da za nas ne gube ništa od svog značaja ni u sadašnjim, novim uslovima unutarnjeg i spoljnog razvoja. Kao što je poznato, organsko jedinstvo oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u Jugoslaviji realizovano je kroz formu masovnog partizanskog rata najširih razmera, u kojem su permanentnim rastom stvorene nove revolucionarne oružane snage i nova organizacija društvenog sistema. Zemlja je oslobođena od okupatora, uništeni su oružani odredi domaće kontrarevolucije. Ti rezultati najbolje potvrđuju valjanost našeg koncepta oružane revolucionarne prakse. Međutim, partizanski oblik oružane borbe ne predstavlja samo istorijski rekvizit, niti je isključivo vezan za prošli oslobodilački rat i socijalističku revoluciju, već ostaje jedan od načina i formi primene opštenarodnog odbrambenog rata ukoliko bi eventualno došlo do agresije na našu zemlju. Drugim rečima, partizanski rat u novim uslovima ne mora biti primenjen samo organizovanjem narodnih ustanaka protiv okupatorskih snaga (duže ili kraće vreme posle njihovog ulaska u zemlju), nego može biti unapred pripremljen i od prvog časa agresije primenjen na način koji će najbolje odgovarati određenim vojnim i političkim uslovima bilo u čistom ili kombinovanom vidu. Male i srednje zemlje izvan blokova, a pogotovo naša koja se izgrađuje na bazi socijalističkog samoupravljanja, nemaju drugu mogućnost da sačuvaju svoju slobodu i nezavisnost, sem suprotstavljanjem agresoru snage celokupnog naroda, njegovim totalnim naoružanjem i širokim učešćem, kroz razne forme, u oružanoj borbi i u najrazličitijim vidovima otpora. Razumljivo da takav odbrambeni koncept ne

³ Evropska buržoazija, a naročito nemački vojni i politički teoretičari, dugo vremena su širili shvatanje kako su za partizanski način ratovanja podesni navodno samo Sloveni i Romani, valjda pod uticajem Napoleonovih ratova u Rusiji i Španiji. Istina, taj kriterijum je u mnogome revidiran posle pobeđe revolucije u Kini, Indokini, Alžiru i drugim zemljama.

može isključiti partizanski rat iz arsenala svojih odbrambenih sredstava, tim pre što se široke mase naroda ne mogu borbeno aktivirati samo u frontalnom obliku oružane borbe i što se podružljavanje vojne sile ne može postići prostim potiskivanjem države iz njenih klasičnih »zabrana«.

Mada se iz celog konteksta podrazumeva, nije suvišno i posebno naglasiti da je u svim dosadašnjim revolucionarnim preobražajima, po pravilu, dolazilo do razbijanja stare vojne organizacije (gde je postojala) i stvaranja nove od ustaničkih i revolucionarnih masa, i to kroz težak proces oružane borbe, bez unapred obezbeđenih vojnih kadrova, materijalnih sredstava, naoružanja i opreme i bez skladišta municije, odeće i hrane. Zajednička je karakteristika, dakle, svih zemalja u kojima su nastale revolucionarne promene, bez obzira na veće ili manje razlike među njima, što su svuda stvarane nove oružane snage, počev od prvih ustaničkih partizanskih ili radničkih odreda, do regularne armije savremenog tipa.⁴ Uloga te nove vojske, stvorene od pobunjenih masa u procesu dugotrajne oružane borbe, bila je od presudnog značaja, naročito ako se radilo o stranim interventima ili vojnički moćnim okupatorima, što je, kako smo rekli, gotovo uvek bio slučaj. U tom smislu treba posebno istići ulogu radničko-seljačke Crvene armije u odbrani prve socijalističke revolucije u svetu, kao i ulogu Sovjetske armije u velikom otadžbinskom ratu, u kojem je nosila glavni teret oružane borbe protiv fašističkih zavojevača. Radi se u neku ruku o prelomnim odsecima istorije, u kojima je uloga Sovjetskog Saveza i njegove armije objektivno imala izuzetno velik uticaj na celinu socijalističkog i oslobodilačkog pokreta u svetu.

Istorijski posmatrano, moguće je uočiti nekoliko faza u razvoju sovjetske oružane sile i njenoj široj ulozi, koje svedoče ne samo o njenoj narastajućoj moći, već i o njenom različitom uticaju na svet-ske događaje i socijalističke pravce. Sovjetska vojna ofanziva na Varšavu posle I svetskog rata imala je za osnovni cilj da se podstakne revolucija u Centralnoj i Zapadnoj Evropi, i da se na taj način Sovjetski Savez izvuče iz izolacije, te da se reši teorijski i praktični problem mogućnosti ili nemogućnosti izgradnje socijalizma u jednoj zemlji. Kao što je poznato, poduhvat se završio bez pozitivnog rezultata, kako zbog nedovoljno zasnovane vere i prethodno stvorenih iluzija, tako i zbog nedovoljne moći tadašnjih sovjetskih oružanih

⁴ Pristupanje kompletnih jedinica bivše carske vojske revolucionarnim snagama u oktobarskoj revoluciji čini je osobenom od drugih u tom pogledu, ali ta razlika nije suštinskog značaja, jer je carska vojska kao celina bila razbijena.

snaga. Ne ulazeći ovom prilikom u druge probleme, istaknućemo činjenicu da je u času hitlerovske agresije protiv Sovjetskog Saveza, njegova armija imala usvojenu doktrinu i početne ratne operacijske planove da pređe u strategijsku ofanzivu i da ratna dejstva prenese na protivničku teritoriju. Zbog mnogih razloga objektivne i subjektivne prirode, među kojima su značajno mesto imale staljinističke monstruzne čistke i zablude, događaji su se odigrali na način koji je ugrozio opstanak sovjetske zemlje i izazvali nezapamćeno visoke žrtve sovjetskih naroda. Završetkom drugog svetskog rata sovjetska armija je prvi put u svojoj istoriji izašla izvan granica svoje države. Sa tim se povezuje pojava mnogih socijalističkih zemalja u Istočnoj i Srednjoj Evropi i na Dalekom istoku. U svetskoj javnosti, uključiv i naučno, još uvek nije do kraja i meritorno rasčišćeno pitanje o istorijskoj ulozi sovjetskih oružanih snaga u pomenutim događajima, u smislu da li se radi o teritorijalnom širenju socijalizma putem oružanih snaga, odnosno radi li se o fenomenu izvoza revolucije nasilnim putem iz veće i jače zemlje u druge manje i slabije u njenom susedstvu. Umesto bilo kakvog zaključka o tome, treba imati u vidu trojakost argumentacije koja se obično koristi:

a) U svim zemljama u kojima su nastale društvene promene koncem rata, radilo se o oslobođenju od tiranske okupacije za koju su bile krive i domaće reakcionarne vladajuće snage a u mnogima od tih zemalja je bilo i revolucionarne i oslobodilačke borbe i otpora, bez obzira što nisu poprimile masovnije i vojnički krupnije razmere.

U oslobođenju tih zemalja učestvovala su i domaće oružane snage formirane na teritoriji SSSR-a. Konačno, radnička klasa i radne mase ovih zemalja osetile su i te kako trijumf pobede nad fašizmom koju su želeli učiniti većom, a njene rezultate bogatijim od običnog nacionalnog oslobođenja (Nemačka Demokratska Republika je izvan ovoga, budući da je postala od okupacione zone).

b) U završnici drugog svetskog rata sovjetska armija je uživala izuzetno velik autoritet kao oslobodilac sa slavom pobednika, što joj je omogućilo da širi politički uticaj i ideje socijalizma među masama u zemljama kroz koje je prolazila. Oslonac domaćih progresivnih snaga na oružane snage prve socijalističke zemlje sasvim je razumljiv, opravdan i progresivan. U to vreme nije bilo aktuelno pitanje ostajanja delova stranih oružanih snaga na teritorijama oslobođenih zemalja, sem, naravno, na teritoriji pobeđenih zemalja — Nemačke i Austrije.

c) Istorijska je činjenica da je staljinska spoljna politika u toku drugog svetskog rata prihvatila metod stvaranja i podele interesnih sfera i da se Staljin dogovarao sa zapadnim velikim silama o vlasti-

tim interesnim sferama na račun trećih, uključujući i podelu nekih zemalja. U okviru takvih pogodbi ulaze i neke zemlje o kojima je napred bilo reči, kao i druge koje su uspele da sačuvaju samostalnost u odnosu i na jednu i na drugu stranu. Drugi deo problema nastao je kasnije kada se postavilo pitanje odnosa između socijalističkih zemalja sa različitim putevima izgradnje socijalizma, na čemu je staljinistička politika prisile, potčinjavanja, neravnopravnosti i nametanja sovjetskog modela socijalizma, doživela potpuni neuspeh.

Osvrnuli smo se ovde na sva tri vida argumentacije iz tri osnovna razloga, koji se podjednako tiču teme o kojoj raspravljamo. Prvi razlog je što o navedenim promenama egzistiraju ocene izvesnih žustrih agitatora, koji revolucionarne promene u istočnoevropskim zemljama prikazuju isključivo kao stvar oslobođenja tih zemalja od strane sovjetske armije, prenebregavajući sve druge uzročne faktore koji su delovali u tadašnjim istorijskim uslovima. Drugi je razlog što još ima, mada sve manje, pristalica teorije i prakse teritorijalnog širenja socijalizma, koji — upravo zato što ne veruju u unutarnje revolucionarne i socijalističke snage svake zemlje — u navedenom primeru vide model i način budućih socijalističkih preobražaja u svetu. I jedni i drugi, bez obzira na motive i ciljeve, čine medveđu uslugu i socijalizmu kao ideji i sovjetskoj armiji, kojoj katkada i nesvesno pripisuju crte bonapartističke prirode, a ulogu unutarnjih revolucionarnih snaga svode na ulogu pasivnog objekta istorije. Najzad, treba ukazati na činjenicu da ni u savremenim međunarodnim odnosima nije eliminisana politika i praksa dogovaranja na račun trećih, da se praktikuju metode tajne diplomatije u krugu velikih i moćnih, i, što je najznačajnije, da je bipolarna blokovska politika sa obostranim ciljevima svetske dominacije najveća opasnost za svetski mir i za slobodu i nezavisnost mnogih naroda, a da se i ne govori kolika je to opasnost za socijalističke procese u svetu.

Kada se govori o ulozi oružanih snaga u revolucionarnim preobražajima i o istorijskim iskustvima u tom pogledu, od kapitalnog je značaja spoznaja da nove, u revolucijama stvorene oružane snage, nikada nisu imale zadatak samo vođenje oružane borbe i fizičko razračunavanje sa protivnicima, već su istovremeno bile široko i najaktivnije angažovane i na zadacima neoružane, političke borbe. To je podrazumevalo: intenzivno učešće u političkoj mobilizaciji masa, njihovo privlačenje i pokretanje u oružanu borbu i druge forme aktivnosti i otpora, stvaranje nove revolucionarne vlasti i formiranje novih revolucionarnih organizacija (omladine, žena, sindikata, zdravstvene zaštite, profesionalnih udruženja, institucija za međusobnu pomoć itd.). U domenu ekonomske pomoći narodu, pripadnici revolucio-

narnih i oslobodilačkih armija najčešće su se aktivno angažovali u raznim privrednim poduhvatima, u pružanju pomoći siromašnim slojevima stanovništva raspodelom materijalnih dobara zaplenjenih od neprijatelja, u zdravstvenom zbrinjavanju obolelih (naročito pri pojavi epidemija), u organizovanju obrazovne i kulturne aktivnosti — od analfabetskih tečajeva do pozorišnih predstava, od širenja higijenske kulture do borbe protiv sujeverja i svake vrste zaostalosti. Sve je to obezbeđivalo široku i neprekidnu vezu naroda i vojske, stvaralo novi tip borbenog morala i doprinosilo da se oružane snage ne samo neprekidno popunjavaju novim borcima, već i višestruko uvećavaju stvaranjem novih i viših vojnih sastava. Iznad svega, njihov doprinos političkom i revolucionarnom »osvešćivanju masa« predstavljao je gotovo uvek originalnu vrstu revolucionarnog angažovanja oružanih snaga, koja je poznata samo socijalističkom tipu revolucije, kada, u stvari, prestaju razlike između naoružanog naroda i revolucionarnih oružanih snaga.

Prema tome, oružano nasilje, koliko god značajno i neophodno kao forma borbe, nije nikada imalo apsolutan značaj, niti je ikada bilo samo sebi cilj, a ni kao sredstvo samo po sebi dovoljno, već je predstavljalo samo jedno od glavnih sredstava revolucionarnog delovanja. U određenim slučajevima oružana borba je prvenstveno služila cilju da se obezbedi pristup masama, kako bi se mogla izvršiti njihova politička mobilizacija, i preko toga povećao vlastiti uticaj i obezbedio povoljan odnos ukupnih snaga, što je u krajnjem odlučivalo i o ishodu oružanih sudara.

Ako bi hteli iz svega što je do sada u najkraćim crtama rečeno da rezimiramo i istaknemo suštinu stvari, mogli bismo zaključiti: (1) da je u posmatranom periodu došlo do masovne i intenzivne primene vojne sile, te da su to, po pravilu, inicirale stare, retrogradne i preživele društvene snage, upotrebljavajući je na krajnje brutalan način — počev od streljanja komunara na pariskom groblju Per la Šez do fašističkog genocida nad Židovima i Slovenima u drugom svetskom ratu i američkog divljanja u Indokini. (2) Oslobodilačkim i odbrambenim ratovima i širokim narodnim pokretima i revolucijama, revolucionarne i oslobodilačke snage su suprotstavile reakcionarnoj sili novi tip društvene sile koja se, pored novih oružanih snaga, ogleda u buđenju i pokretanju širokih narodnih masa svih kontinenata u najrazličitijim oblicima borbe i otpora, počev od pasivne rezistencije preko pokreta otpora, partizanskih ratova do frontalnih borbi regularnih oružanih snaga. Pri tome je suštinsko iskustvo sadržano u činjenici da bez sile i njenog oružanog ispoljavanja nigde do sada nije došlo do revolucionarne promene klasne vlasti. Ovako visok ste-

pen generalizacije iskustava ima za svrhu da ukaže na najoštrij trend društveno-istorijskog razvoja i na magistralni smer revolucionarnih preobražaja koji u sebi sadrže široku skalu specifičnosti uslova i posebnosti puteva, koje su došle do izražaja u svakoj zemlji na osoben način. Stvaralačko izučavanje svih posebnih iskustava, dakle, iskustava svake zemlje i svakog revolucionarnog pokreta je neophodno, ali bez opterećenja i iluzija da je jedan bilo koji pravoveran i obavezan uzor i model za sve druge u budućnosti.

II

Uloga oružanih snaga u mirnodopskim socijalističkim preobražajima

U ovom delu podsetićemo samo na one probleme koji imaju krupan i aktuelan značaj za ulogu vojne sile u daljnjem socijalističkom preobražaju sveta, bez pretenzija za iscrpnijom analizom i potpunijom elaboracijom. Među probleme takve vrste spadaju:

- a) daljnji kvalitativni i kvantitativni porast vojne sile i njena koncentracija u svetskim razmerama na mali broj nosilaca;
- b) sistem organizacije odbrane socijalističkog društva i uloga i karakter vojne sile;
- c) odnosi socijalističkih zemalja, povezani sa ulogom vojne sile.

1. Kvantitativni i kvalitativni porast vojne sile posle drugog svetskog rata

U decenijama posle drugog svetskog rata došlo je do enormnog uvećanja vojne sile, što je direktna posledica burnog naučno-tehničkog, materijalnog i društveno-političkog razvoja sveta. To važi i za naše dane, kada se neprekidno i zahuktalo vodi trka za uvećanje i sve bržu modernizaciju naoružanja. Osnovni pečat takvom trendu razvoja naoružanja daje rivalitet dve svetske supersile i njihovih vojnih blokova. Kvantitativni porast vojne sile delom je posledica i stvaranja velikog broja novih država, koje radi zaštite stečene slobode i rešavanja novonastalih problema stvaraju, uvećavaju i modernizuju svoje oružane snage.

Drugi nov fenomen našeg doba ogleda se u postojanju masovnih mobilnih vojnih ešelona visokog stepena borbene gotovosti, pomoću

kojih je moguće takoreći trenutno otpočeti ratna dejstva. Njihovo postojanje i međusobna povezanost integrisanim komandnim koalicionim strukturama, višestruko utiče na probleme borbe za mir, a delom i na unutarnje društvene procese, koji su u znatnoj meri limitirani pomenutom okolnošću. Naučno-tehnološka revolucija omogućila je proizvodnju nuklearnog oružja i drugih oružja, masovnog uništavanja i njihovo uključivanje u strukturu vojne sile, čime se celokupni vojni kompleks našao u stanju koje je nepoznato u dugotrajnoj istoriji ratova. Kvalitativne i kvantitativne dimenzije postojeće i stalno narastajuće vojne sile u svetu postale su nemerljive za sve parametre s ove strane razuma. Njena iracionalnost nije joj smetnja da se dalje povećava u svim dimenzijama i širi u svim ambijentima — od vazdušnog do kosmičkog, od nadvodnog do podvodnog i od površinskog do podzemnog. Pored rušilačke i uništavajuće moći novih oružja, planetarni dometi savremenih lansera i letelica čine jednu od glavnih sastavnica njene ukupne moći. Istovremena koncentracija najvećeg dela nuklearne i ukupne svetske vojne moći u rukama dve svetske supersile, rezultirala je pogubnim opasnostima za svet u celini i socijalističke preobražaje posebno, što se manifestuje naročito u dva pravca: prvo, u povećanim opasnostima od izbijanja svetskog nuklearnog rata i njegovih posledica, s obzirom na bipolarnost globalne politike i odgovarajuće vojne strategije za budući rat, koji bi zapretio ne samo progresivnom razvoju sveta već bi ugrozio i opstanak civilizacije, i drugo, u podeli sveta na dva ili tri dela, čime bi se čovečanstvo i bez rata ponovo našlo u nekoj vrsti prevaziđene vladavine malog broja najmoćnijih svetskih centara.

Dilema o neizbežnosti opšteg nuklearnog rata ili mogućnostima njegovog sprečavanja doživela je, do duše, u poslednjoj deceniji značajnu metamorfozu u tom smislu što se više (bar za sada) primarno ne radi o neposrednoj opasnosti od svetskog nuklearnog rata između supersila i blokova, već više o opasnostima od ograničenih i lokalnih ratova, vojnih intervencija, specijalnih i posredničkih ratova, čiji su oni glavni pokretači pa i posredni akteri. Istorija se samo potrudila — kako je istakao drug Kardelj — da u tom području uskladi subjektivne težnje i stepen društvene svesti sa materijalnim uslovima, ostavljajući sve manje prostora subjektivističkim htenjima onih koji su mislili da će svetskim nuklearnim ratom moći da rešavaju sudbinske dileme razvoja čovečanstva i socijalizma. Izgleda da su se i najreakcionarnije i najtvrdje dogmatske i sektaške glave već dovoljno ubedile u to da bi svetski nuklearni rat doveo našu planetu do kataklizme. U tom smislu je nastala dijametralno drukčija istorijska situacija od one posle Napoleonovih ratova o kojoj je svojevremeno pisao

Marks, tvrdeći kako je razvoj industrije i tehnike onemogućio sve druge ratove osim svetskog. Svet se razvijao nešto drukčije; potvrdila se teza da je savremena ratna tehnika, a na prvom mestu i najviše nuklearna sredstva strategijske namene, odigrala ulogu limitirajućeg faktora svetskog rata, ali je istodobno pogodovala lančanoj pojavi oružanih sukoba na nižoj lestvici. Drugim rečima, u onoj meri u kojoj se pojavljivala kao faktor koji sprečava opšti rat, u istoj meri se javljala i kao uzročnik novih društvenih pojava i zbivanja, poprimajući značaj samostalnog faktora svetske istorije. Nuklearna vojna sila, naročito jednim svojim delom, postala je umesto sredstva — takva tiranska snaga koja svojim posednicima diktira način postupanja, preteći, pre svega, njima samima pogubnim uništenjem i razaranjem, što je Tito još pre dve decenije vizionarski upozorio u poznatom govoru u Bandungu. Međutim, ipak treba naglasiti da pored svega što je rečeno, nuklearni deo vojne sile ne služi u startegijama velikih sila samo ciljevima odvrćanja i sprečavanja opšteg nuklearnog rata, već se iza leđa tog dela ukupne sile, različitim vojnim i političkim sredstvima i metodama, nastojalo i nastoji, zaobilaznim putem, realizovati neki od ciljeva koje više nije moguće dostići svet-skim ratom. Dakle, obostrano gomilanje svih vrsta sile nema samo za cilj međusobno odvrćanje, a preko toga i odbranu, već će se, zavisno od proporcionalnog odnosa u ukupnoj sili, zahtevati obezbeđenje vlastitih političkih interesa u svetskim razmerama ili, kako bi to ekonomisti rekli, od veličine uloga zavisice i visina dividende.

Sadašnji stepen razvoja vojne sile u svetu, njena struktura i podela, imperativno zahtevaju od svih socijalističkih, revolucionarnih, nesvrstanih i svih drugih progresivnih, demokratskih i miroljubivih snaga, da spreče podelu sveta na nekoliko velikih, naoružanih svetskih tabora, onemogućie sve vrste ratova čiji je cilj uvećanje i jačanje ovog ili onog bloka, zaustave trku u naoružanju, stvarajući uslove da dođe do obrnutog svetskog procesa — da se svet, u prvom redu velike nuklearne sile, počne razoružavati, i da paralelno s tim otpočne raspuštanje koalicionih vojnih saveza. Ukoliko do toga uskoro ne dođe, pokazaće se da je nemoguće održavanje monopolnog položaja nekoliko svetskih sila u nuklearnom oružju, a to znači da bi svet široko krenuo putem stvaranja nuklearnih oružanih snaga, što implicira nove teške probleme i velike opasnosti. Prema tome, redukovanje postojeće vojne sile sveta (pre svega, nuklearnih supersila) i sprečavanje podele sveta na blokove, odnosno njihovo postepeno eliminisanje kao koalicionih vojnih organizama, predstavljaju nužne preduslove za uspešan socijalistički preobražaj svetskih razmera. U tome se još uvek nedovoljno sagledava ili namerno potcenjuje uloga politike ne-

svrstavanja, koja prvi put u istoriji nastupa sa pozicija antisile, dokazujući njen pravi smisao sa stanovišta stvarnih socijalističkih preobražaja.

2. Uloga i karakter vojne sile u socijalističkom društvu

Odbrana zemlje od spoljnje opasnosti i zaštita revolucionarnih tekovina iznutra i spolja, predstavljali su i u prošlosti kao i danas najglavniji zadatak oružanih snaga svih socijalističkih i novooslobođenih zemalja, i to kao jedinstven i nerazdvojan pojam. Kao neka vrsta posebnog iskustva može se istaći praksa u Sovjetskom Savezu, gde su jedno vreme (u toku i neposredno posle revolucije) podvajani pojmovi odbrane otadžbine i odbrane revolucije. Radilo se, u stvari, o specifičnostima prve socijalističke revolucije, kada je pred navalom stranih intervenata i domaće kontrarevolucije bilo primarno sačuvati sovjetsku vlast, što znači odbraniti revoluciju, a tek zatim osloboditi celokupnu teritoriju SSSR-a i zaštititi granice zemlje, njen integritet i suverenitet. To je u osnovi i bio smisao Brest-Listovskog mira, jer je Lenjinu bilo najvažnije da se zaustavi prodor nemačkih armija u unutrašnjost zemlje i na taj način spreči ugrožavanje nove socijalističke vlasti, pre svega u prestonici, ostavljajući za kasnije problem potpunog oslobođenja zemlje.

Suštinski problem, međutim, nije u pojmovnim kategorijama, već u kompleksu teorijskih i praktičnih kontroverzi i raspuća, veza-nih za ulogu države u socijalizmu. S obzirom na tematsku usmerenost ovog razmatranja, pomenuti kompleks nećemo pokretati u celoj njegovoj širini i aktuelnosti, već samo u onoj meri u kojoj je on tangentan sa mestom i ulogom vojske u socijalističkim društvima. Iskustva ove vrste nisu ni približno monoznačna, što potvrđuje prethodnu ocenu o tome da nije u pitanju samo teorija, već uslovi i praksa svake posebno uzete socijalističke zemlje. Ključno pitanje u prilazu problemima ove vrste čini, dakle, odnos vodećih društvenih snaga prema državi i njenom mestu i ulozi u socijalizmu. U tom pogledu mogućna su i u praksi egzistiraju dva stava: prvi, dosledan marksistički stav je da država, već odmah od nastanka socijalističkog društva, treba da počne postepeno odumirati, a njeno mesto i ulogu da otpočinu preuzimati slobodne društvene asocijacije, uz istovremenu socijalizaciju svih onih funkcija koje su dotadašnjim istorijskim razvitkom od čoveka i radničke klase bile otuđene. To je izvorno-teorijski marksistički stav koji su klasici eksplicitno iskazali. Drugi, dijametralno suprotan stav apsolutizuje ulogu države kao glavne snage razvoja socijalizma i, analogno tome, podstiče i ubrzava procese etatizacije a to,

po pravilu, znači i centralizaciju svih društvenih poslova. Zavisno od stanovišta u teoriji i praksi vodećih snaga u socijalističkom društvu u vezi sa ovim ključnim pitanjima, rešava se i sistem vojne organizacije, kao i celokupan tretman problema odbrane. Načelno govoreći, prvom stavu odgovara sistem »naoružanog naroda«, a drugom vojna organizacija po tipu stajaće vojske na bazi opšte vojne obaveze građana. Podsećamo da je Pariska komuna prvi put u istoriji, doduše kao neuspela socijalistička revolucija, donela dekrete o ukidanju stajaće vojske, odbacivanju regrutacije i klasične vojne obaveze, proglašavajući opšte naoružanje svih za borbu sposobnih građana kroz milicijski tip organizacije. Nacionalna garda je bila jedini oblik organizovane oružane sile. Marks je odlučno i oduševljeno pozdravio iskustva Komune i podigao ih na nivo opštevažećih postulata marksističke teorije o vojnom organizovanju socijalističkog društva. Poznato je da je ovom činu istorijski prethodila opšta vojna obaveza građana, koju je inaugurisala francuska buržoaska revolucija, i da je na tim osnovama buržoazija organizovala takvu oružanu silu, a Napoleon primenio takvu ratnu veštinu, koja je u istoriji ostala zabeležena koliko i sama revolucija.

Prema tome, dosadašnja istorijska praksa i društvena teorija poznaju, ako ne računamo feudalnu najamničku vojsku, tri osnovna tipa globalne vojne organizacije: prvi, zasnovan na opštoj vojnoj obavezi građana i klasičnoj (stajaćoj) vojnoj organizaciji; drugi, na principu naoružanog naroda, i treći, koji predstavlja kombinaciju dva prethodna, ali ne njihov mehanički zbir, već njihovu sintezu koja izražava nov kvalitet zavisno od mnoštva najrazličitijih faktora.

U velikoj oktobarskoj socijalističkoj revoluciji prva vojna organizacija zansovana na naoružavanju proletarijata pojavila se u vidu radničke »Crvene garde« kao milicijski tip vojne organizacije, ali se kasnije — zbog strane vojne intervencije i drugih relevantnih uzroka — stvara i regularna Crvena armija po tipu stajaće vojske, zasnovane na zakonskoj (u početku restriktivnoj) vojnoj obavezi građana. Ova dva tipa vojne organizacije nisu se međusobno isključivala, sve dok kasniji unutarjni razvitak nije uzeo oštar kurs ka jačanju države, a u okviru toga bilo je logično opredeljenje isključivo za regularnu, stajaću vojsku klasičnog eksteritorijalnog tipa organizacije, regrutacije i mobilizacije. Sovjetska vojna istorija poznaje, doduše, i drugu vrstu oružanih snaga organizovanih od strana Ministarstva unutrašnjih poslova, sa posebnom mirnodopskom i ratnom namenom, ali to ne predstavlja u društvenom smislu poseban tip vojne organizacije, već samo kvantitativno uvećanje klasično-državnog. Slične pojave su zabeležene i u nekim drugim zemljama, u kojima je uloga ove vrste

oružanih snaga bila vezana isključivo za gušenje i razbijanje ostataka oružane kontrarevolucije, posle čega su po pravilu rasformirane. Istorija kineske, vijetnamske i još nekih revolucija, kao i postrevolucionarna praksa mnogih zemalja, poznaje takođe više vrsta vojne organizacije, među kojima se, pored regularnih oružanih snaga, nalaze i sastavi teritorijalne odbrane (teritorijalnih jedinica) i narodne milicije, koji nisu svuda identičnog naziva, što uostalom i nije od bitnog značaja. Bitna je činjenica što su, kao rezultat stečenih iskustava iz oružanog dela revolucije, zadržane vojne oružane formacije lokalnog, teritorijalnog, partizanskog i milicijskog tipa — pored jedinica operativne armije, namenjene frontalnim dejstvima u bilo kojem delu zemlje. Iako ne tvrdimo da je ovakva orijentacija rezultat samoupravne organizacije društva, činjenica je da ona proizlazi iz iskustava prethodnog revolucionarnog razvoja, i da je njeno osnovno obeležje širok i neposredan oslonac na mase, bez prevelikog ili isključivog posredništva države.

Jugoslovenska koncepcija opštenarodne odbrane, po duhu i sadržaju, usklađena je sa karakterom i organizacijom samoupravnog društveno-političkog sistema u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, i kao takva predstavlja formu i proces područjavanja svih poslova vezanih za organizaciju odbrane, uključujući i područjavanje oružanih snaga u različitim oblicima. Koncepcija opštenarodne odbrane i unutar nje način organizacije oružanih snaga zasnivaju se i na iskustvima stečenim u toku oslobodilačkog rata i revolucije, i u tom kontekstu predstavljaju deo širih iskustava o načinu neposredne uloge masa, njihove inicijative i oblika organizacije socijalističkog društvenog preobražaja. S tim u vezi, smatramo da treba posebno naglasiti da je širokom partizanskom ratu, kao formi dobrovoljnog i masovnog učešća naroda u oružanoj borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje, imanentno svojstvo da razvija procese i oblike neposrednih odnosa i demokratskog komuniciranja, što ostavlja duboke tragove u društvu, koji odlučno utiču i na postoružani period u smislu veće ili manje mere neposredne demokratije i samoupravljanja. U našem slučaju, organizaciju teritorijalne odbrane kao najmasovnijeg dela oružanih snaga vrše osnovne i druge društveno-političke zajednice i radne organizacije, što znači radni ljudi i građani neposredno, kao svoje ustavno pravo i obavezu. Naziv teritorijalna odbrana, ili teritorijalne jedinice, ne odražava u celosti suštinu te komponente naših oružanih snaga. Tim terminom označavaju se vojne snage i u drugim — kapitalističkim i socijalističkim zemljama, ali su one svuda zasnovane na drugom principu i predstavljaju prosto uvećanje i namensko podržavanje redovnih oružanih snaga, što je

posledica teritorijalnog širenja oružane borbe u savremenim ratovima. Pojam teritorijalna odbrana u nas mnogo je širi po sadržaju i ne obuhvata samo prostornu dimenziju vojne organizacije i oružane borbe, već ima i sasvim drugu i dublju društvenu suštinu. To, međutim, ne znači da se ta komponenta po svojoj političkoj suštini i nameni bitno razlikuje od operativne (regularne) armije, koja je zajednička oružana snaga svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi, i koju organizuje i njom rukovodi Federacija preko samoupravnih i državnih institucija i organa. U društvenom smislu niti je operativna armija isključivo državna niti teritorijalna odbrana isključivo samoupravna odbrambena struktura. Radi se o istorijskim i društvenim procesima u kojima nema i čistih oblika i čvrstih granica između jedne i druge komponente, već jedino usmerenost i preovlađujuće karakteristike. Prema tome, sistem organizacije oružanih snaga u nas u celini utkan je, na svim nivoima, u samoupravnu društveno-političku strukturu i sa njom čini jedinstvenu celinu. Svako drugo rešenje koje ne bi uključivalo organizaciju odbrane i unutar nje organizaciju oružanih snaga, značilo bi, s jedne strane, krnjenje i narušavanje samoupravnih prava radnih ljudi i društveno-političkih zajednica, a sa druge, društvenu neutemeljenost odbrane i oružanih snaga, čime bi bili dovedeni u pitanje njihova vojna efikasnost i ukupna snaga. Najnovija iskustva su ukazala na potrebu da se čine dalji koraci u pravcu stvaranja opšte odbrambeno-zaštitne organizacije društva, čija je suština u tome da se u svim društvenim celijama i na svim nivoima što neposrednije i kroz zajedničke i jedinstvene organizacione forme povežu poslovi odbrane i zaštite u jedinstven kompleks društveno-odbrambenog samoorganizovanja. Usklađivanje višestrukih aktivnosti mnogobrojnih subjekata odbrane na svim nivoima vrši se kroz jedinstvene namenski stvorene organe, na čijem čelu su predstavnici odgovarajućih rukovodstava SKJ. Takva organizaciona struktura je u funkciji vodeće uloge SKJ u našem društvu, što mu omogućava da u ovoj oblasti društvenog života i razvoja cdi-gra svoju predvodničku ulogu i da obezbedi odbranu tekovina revolucije u svim, pa i u najtežim uslovima.

Radi se dakle, o takvom konceptu koji u organizaciji odbrane kao osnovu uzima radničku klasu i narod u celini i njihovo posredno i neposredno vojno organizovanje kao glavnih subjekata oružane i neoružane borbe i otpora.

Na osnovu svega što je do sada izloženo moglo bi se zaključiti da je jedno od najznačajnijih iskustava dosadašnjeg socijalističkog razvoja u pogledu uloge oružanih snaga posle završenog oružanog dela revolucije u sledećem:

(1) Svuda je došlo do organizacije oružanih snaga na principu opšte vojne obaveze građana kroz formu regularnih stajaćih armija, čime nije negiran princip i drukčijeg vojnog organizovanja na bazi opštenarodne odbrane, odnosno naoružanog naroda u različitim formama milicijskog, teritorijalnog, partizanskog i sličnog tipa vojne organizacije, ali obavezno u kombinaciji sa prvim. Ova ili ona organizacija ili njihova kombinacija direktno je determinisana unutar-njom društvenom organizacijom, položajem zemlje u svetu i stečnim iskustvima u oružanom periodu revolucije. Suštinsko iskustvo, prema tome, nije u primeni jednog od dva globalna tipa vojne organizacije, već u njihovoj kombinaciji, koja zavisi od mnogostrukih činilaca objektivne, a još više subjektivne prirode. Vrednost ovog iskustva je u potpunom skladu sa širim društvenim razvojem u novijoj istoriji kojim je determinisana uloga države u socijalizmu i uloga vojne sile unutar nje i u međunarodnim odnosima. Moglo bi se čak tvrditi da je istorijska zakonitost ove vrste u najtešnjoj vezi sa onim »hirom« istorije o kojem smo govorili u vezi sa neostvarenim Marksovim predviđanjem o revolucionarnim promenama sveta, i da se manja ili veća odstupanja do kojih je došlo u pogledu mesta i vremena izvođenja revolucije poklapaju sa odstupanjem od normalnog razvitka države i organizacije vojne sile u socijalizmu. Međutim, istorijske i prirodne zakonitosti nisu identične, pa stoga kombinacija države i samoupravljanja, klasične vojne organizacije i neposrednih oblika naoružanog naroda (milicijski ili teritorijalni tip organizacije) označavaju u novim uslovima tendenciju ka Marks-u.

(2) Bez obzira na način organizovanja i sve druge razlike objektivno uslovljene od zemlje do zemlje, činjenica je da oružane snage svuda imaju glavnu ulogu da odbrane i zaštite zemlju i revoluciju, i da se za takve zadatke stručno, politički i materijalno pripremaju. Istovremeno, u svim zemljama u kojima se odvijaju socijalistički preobražaji, vojska svojim objektivnim postojanjem i svesno usmeravanom aktivnošću deluje i kao stabilizirajuća, integrativna društvena snaga, koja povećava unutar-nju koheziju i stepen homogenizacije društva, naročito kada se radi o nacionalnim, verskim, jezičkim i razlikama u stepenu materijalnog razvoja. U našem slučaju su oružane snage i u toku rata i u mirnodopskoj izgradnji, pored svega drugog, odigrale zapaženu ulogu u razvijanju bratstva i jedinstva, uzajamnog poverenja, osećanja solidarnosti i zajedništva, suverenosti i ravnopravnosti naših naroda i narodnosti, što je predstavljalo i još uvek predstavlja jedan od bitnih preduslova za sva druga ostvarenja i ukupni razvoj.

(3) Izuzev nekoliko sporadičnih izuzetaka, istorija nije zabeležila neustavno i nasilno uplitanje vojske i vojnih vrhova u funkcionisanje društvenog i upravnog sistema bilo koje od socijalističkih zemalja. Garancija za takvo držanje oružanih snaga nalazi se, prema najširem uverenju, u postojanju jedinstvene organizacije komunističke partije kao vodeće idejne i usmeravajuće društvene snage ili u njenom neposrednom rukovodećem položaju. Pored svog osnovnog zadatka sadržanog u pripremanju za odbranu, oružane snage u svim socijalističkim zemljama najaktivnije učestvuju i u unutarnjem političkom životu, pružajući izdašnu pomoć u svim krupnijim društvenim akcijama. Njihovo učešće u privrednom razvoju svake od zemalja posebno je zapaženo naročito u izgradnji onih objekata čija je funkcija značajna i za period mira i za odbranu. Svuda je težnja da se sačuva što tešnji odnos narod-armija, i da se razvija što dublji narodni i socijalistički karakter oružanih snaga ili kao najmanje da se to propagira. U našem slučaju, ovi procesi prevazilaze uobičajeni odnos vojska-narod, budući da se radi o otvorenim procesima organizacije naoružanog naroda, koji istodobno sam organizuje i sam predstavlja oružane snage.

3. Uloga sile u odnosima socijalističkih zemalja

Polazeći od činjenice da odnosi socijalističkih zemalja sve više postaju »prava istorija našeg vremena« i da već čine vitalno važan deo ukupne socijalističke transformacije sveta, u kontekstu ove rasprave opravdano se možemo osvrnuti i na stečena iskustva o ulozi sile uopšte u tim odnosima.

Istorijska retrospektiva pokazuje veoma značajnu praksu koju karakteriše međusobna solidarnost i pružanje vojne pomoći između raznih zemalja, kao i revolucionarnih i oslobodilačkih pokreta, u fazi oružane revolucije ili u vreme pripreme za odbranu. Ova vrsta pomoći bila je od veoma velikog značaja (naročito u nekim slučajevima) za postizanje definitivne pobede, ali nikada nije mogla niti će u buduću moći da zameni presudnu ulogu koja je uvek pripadala unutarnjim revolucionarnim snagama, njihovim naporima, odlučnosti i organizovanosti u borbi.

Neuzimajući u ovom smislu radnički i socijalistički pokret u celini, panorama međunarodnih pozicija socijalističkih zemalja i oslobodilačkih pokreta u ovom času sadrži tri karakteristične uslovno uzete grupacije:

— jedan deo socijalističkih zemalja nalazi se u sastavu vojnog koalicionog saveza, poznatog pod nazivom Varšavski ugovor, na čelu sa SSSR-om kao jednom od svetskih supersila;

— NR Kina, kao najmnogoljudnija zemlja sveta, nalazi se izvan vojnih saveza sa samostalnom svetskom pozicijom, kao sastavni deo tzv. trećeg sveta;⁵

— ostale socijalističke zemlje i pokreti čine sastavni deo pokreta nesvrstavanja, koji u svojim redovima okuplja najveći broj država, pretežno iz nerazvijenog dela sveta.

Odnosi između socijalističkih zemalja ne sastoje se samo od odnosa u relacijama navedenih grupacija i odgovarajuće međunarodno-političke orijentacije, već i od odnosa unutar pomenutih grupacija, a u nejednakoj meri i od bilateralnih i multilateralnih odnosa, pored toga što su uslovljeni i spletom najširih odnosa u međunarodnoj zajednici.

Posmatrana iz ugla vojnih odnosa i upotrebe sile među socijalističkim zemljama — pored pomenute pozitivne prakse izražene u međunarodnoj solidarnosti i svestranoj pomoći u sredstvima oružane borbe i drugim potrebama — istorija upozorava i na mnoge negativne pojave, koje potvrđuju neka pesimistička predviđanja klasika marksizma. Međutim, treba odmah reći da su i pozitivna i negativna iskustva ove vrste samo sastavni deo širih odnosa i ukupnosti političkog i društvenog razvoja socijalističkih zemalja, što znači da se ne mogu ni objasniti samo uticajem vojnog faktora, odnosno ulogom sile koju ona ima u tim odnosima, bez obzira na to što nesrazmera u vojnoj moći može da se pojavi ili kao podsticaj ili kao kočnica određenim postupcima i nasilnim pothvatima. Identifikovanjem čitave skale različitih oblika primene vojne sile u mogućnosti smo da uočimo narastanje zabrinjavajućih fenomena, koji već nanose ozbiljne negativne posledice razvoju socijalizma, i koji traže svoja teorijska razjašnjenja. U poslednje dve-tri decenije manifestovalo se nekoliko takvih fenomena;

— pretnja silom i vršenje vojnih pritisaka prema drugim socijalističkim zemljama;

— vojna intervencija unutar pojedinih socijalističkih zemalja;

⁵ Kineska politička doktrina savremeni svet deli na tri krupne celine: prvi obuhvata SAD i SSSR, drugi zemlje zapadne Evrope, Kanadu i Japan, a treći sve ostale zemlje svih kontinenata koje predstavljaju nerazvijeni deo sveta, među kojima je i Kina. Poslednja kategorija nerazvijene zemlje nije identična sa pojmom nesvrstane zemlje. Očigledno da se pri ovoj kategoriji radi o kriterijumu ekonomske i političke moći, i o stepenu razvijenosti i efikasnosti vojne sile, dok je ideološki kriterij sasvim zanemaren.

— granični oružani sukobi i koncentrisanje vojnih snaga s obe strane granične linije socijalističkih zemalja;

— izvođenje vojnih operacija kao kaznenih ekspedicija;

— vođenje otvorenog rata uz primenu vojne okupacije na teritoriji druge socijalističke zemlje.

Na prvi pogled stiče se utisak kao da »prepisujemo« praksu ranijih društvenih sistema, koja je, verovatno, jednim delom i uzrok, mada ne i glavni, pomenutim pojavama, u tom smislu da se po inerciji, kao recidiv starih odnosa i stare svesti, probila i u odnose između socijalističkih zemalja. Spisak uzročnih činilaca je mnogo širi, ali u svakom slučaju nije izvan domašaja i moći subjektivnih socijalističkih snaga da se sa uspehom suprotstave ovakvoj — socijalizmu nesvojstvenoj — praksi. Nije nam namera da dublje i šire ulazimo u analizu svih tih uzročnih činilaca, niti da pojedinačno razlažemo sve slučajeve do kojih je do sada u ovom smislu dolazilo, jer bi to zahtevalo znatno više prostora i vremena i drukčiji tematski kontekst. Međutim, objašnjenja kojima su protagonisti takvih akcija pokušavali da opravdavaju svoje motive i pothvate, sama za sebe dovoljno govore o stanju društvene svesti i o krizama i devijacijama socijalističke misli, koje sa svoje strane ponovo upućuju na primarnu odgovornost subjektivnih faktora, bez obzira na to što se radi i o objektivnim suprotnostima unutar socijalizma. Argumenti o navodnom »spasavanju socijalizma« u drugoj suverenoj socijalističkoj zemlji upotrebom strane vojne sile — pre nego što se angažuju unutarnje snage radničke klase i ukupno organizovanog socijalističkog društva — teško da ikoga mogu ubediti u svoju društvenu opravdanost i tačnost, čak i da se uzmu kao objektivno neizbežni. Slično se može reći i za paru o proleterskom internacionalizmu i tezu o navodnim potrebama ograničavanja klasičnog suvereniteta socijalističkih država, koje najčešće znače zamagljivanje pravih uzroka nesocijalističkih pojava u odnosima između socijalističkih zemalja i pravih namera aktera u konkretnim akcijama, a katkada se njima pokušava prikriti i pravi karakter vojnih koalicija i mesto velikih sila u njima.

Iskustvo je pokazalo da su se do sada, kao razlozi za vojne pritiske, pretnje i intervencije u odnosima između socijalističkih zemalja navodile i takozvane ideološke razlike između pojedinih zemalja u gledanjima na pojedine probleme radničkog pokreta i socijalističke izgradnje, što apsolutno može biti samo privid, a nikada stvarni uzrok. Ideološki razlozi, sami po sebi, nikada nisu bili uzrok oružanih sudara, a vojna sila nikada nije bila sredstvo za razrešenje ideoloških razlika u relacijama globalnih društava kao subjekata međunarodnih

odnosa. Izvoz i nametanje određenog modela socijalizma nikada se suštinski ne čini radi socijalizma i njegovog jačanja, niti radi pomoći zemlji prema kojoj se tako postupa, već najčešće sa namerom da se toj zemlji nametne zavisn i neravnopravan položaj u odnosima među zemljama i narodima. Upotreba vojne sile u ovakvim slučajevima i sa ovim i sličnim ciljevima može biti samo reakcionaran i antisocijalistički akt. Socijalizma može biti isključivo među slobodnim i ravnopravnim ljudima i narodima. Princip o neupotrebi sile važi, prema tome, ne samo za odnose između zemalja uopšte, već i za odnose između socijalističkih zemalja, i to prevashodno za njih. Ovde posebno apostrofiramo odnose među socijalističkim zemljama zbog toga što ideja socijalizma sadrži ideale slobode, jednakosti i ravnopravnosti čoveka i naroda u najširem, u Marksovom smislu te reči. Time samo posredno ukazujemo i na suštinu socijalizma kao negacije starog sveta i njegove istorije — pune licemerja, ratova i porobljavanja. Dinamični međunarodni odnosi, uključujući neprekidne i duboke društvene transformacije sveta, iziskuju intenzivnu marksističku analizu, kako starih fenomena u novim uslovima, tako i novih činilaca koje istorijska praksa ne poznaje kao iskustvenu kategoriju. Među probleme od prioritetne važnosti dolaze i takvi kao što su na primer: uloga velike socijalističke zemlje u poziciji svetske supersile, naročito ako se i kada se bude radilo o dve zemlje takvog ranga i međunarodnog položaja, što će — pored odnosa sa svima drugima u međunarodnoj zajednici — obuhvatati i aktuelne probleme odnosa između njih. Već sada je postalo nemoguće vojnu koaliciju socijalističkih zemalja predstavljati kao jedino doslednu snagu u borbi protiv imperijalizma i za zaštitu socijalizma u svetu, kao što se nekad pokušavalo dokazivati da izvan okvira određenog broja zemalja u svetu i ne postoje socijalističke snage. Usput budi rečeno, sovjetska vojna publicistika još uvek vojnu nauku sveta deli na sovjetsku i buržoasku, kao da se istorija zaustavila na oktobarskoj noći 1917. godine. U suštini, radi se o nepostojanju izgrađenih adekvatnih odnosa između zemalja novog — socijalističkog sveta koji postaje i postojaće sve više pluralistički i policentričan. Radi se, očigledno, o novim i kompleksnim međunarodnim problemima, koje je razvitak socijalizma i svetskih odnosa postavio na dnevni red, a koji imaju i svoje vojne dimenzije od najšireg, pa i sudbonosnog značaja.

Svetsko vojno rivalstvo — danas dve, a sutra možda i tri supersile, od kojih dve socijalističke — mora dobiti svoje suštinsko marksističko tumačenje. Bez toga se, poput korova, šire teorije koje su sastavni deo sadašnjih vojnih doktrina, među kojima su i takve koje tvrde kako će eventualni svetski nuklearni rat biti sudar kapitalizma

i socijalizma, da na strani »socijalističke vojne koalicije« moraju učestvovati sve socijalističke zemlje — nezavisno od toga kakav bi uzrok i karakter imao taj rat — a koje to ne prihvate — neće se navodno smatrati socijalističkim. U istom stavu su i koreni teze o »prirodnom« savezništvu nesvrstanih zemalja sa socijalističkim lagerom.

Po svemu sudeći, u socijalističkom svetu je ipak prevaziđena struja koja je otvoreno zagovarala svetski nuklearni rat kao »najbrži« put pobede socijalizma u svetskim razmerama, što je impliciralo i stanovište da socijalističke zemlje treba da budu inicijatori takve apokaliptičke avanture. Ostalo se, međutim, pri orijentaciji da socijalističke zemlje moraju posedovati oružane snage koja će — ukoliko protivnik izazove rat — moći istog časa da pređu u ofanzivu u svim ambijentima i na svim ratištima, i da u što kraćem roku izvojuju pobedu. Samo po sebi, naročito za vojnike, ovo stanovište izgledalo bi i normalno i logično, kada ne bi podrazumevalo i neprekidnu trku u naoružanju, posebno u jačini mirnodopskih ešelona. Tvrdnja kako više nije zakonito da agresor u početnom periodu rata bude jači od branioca, implicira, između ostalog, i spiralnu trku u naoružanju kojoj, po logici stvari, ne može biti kraja. Potrebno je biti načisto s tim da novi odnos snaga u svetskim razmerama ne dozvoljava više da se ratom i vojnim intervencijama, kao što se nekad pokušavalo, uništava socijalizam u svetu, bilo da se radi o svetskom ili lokalnim i ograničenim ratovima, bilo da se upotrebljavaju konvencionalna ili nuklearna borbena sredstva. Svetski društveni razvitak je dostigao tačku na kojoj kao primarnije postavlja pitanje upotrebe oružanih snaga od strane socijalističkih zemalja, što podrazumeva dosledno obezbeđenje njihovog isključivo odbrambenog karaktera, kao i izgradnju takvih odnosa među socijalističkim zemljama koji će isključivati bilo kakvu upotrebu vojne sile. To su vrhunski imperativi političke i vojne misli svih progresivnih i socijalističkih snaga u svetu.

S obzirom na materijalne mogućnosti socijalističkih zemalja, izdaci za odbranu više opterećuju njihov razvitak, a u prvom redu životni standard radnih masa, nego što je to slučaj sa razvijenim i bogatim kapitalističkim zemljama. U tome bi se, pored osnovnog razloga o miroljubivom razvoju sveta, nalazio i poseban interes socijalističkih zemalja da se bore za stvarno i neodložno razoružanje i obustavu trke u naoružanju. Zemlje starog društvenog sistema potrebno je dostizati i prestizati ne samo u vojnoj moći, već istovremeno i paralelno i u svim drugim oblastima društvenog razvoja i ljudskog življenja. Ali, i bez toga i neovisno od toga, sve zemlje i narodi sveta i svi ljudi, bez obzira na klasnu i drugu pripadnost, moraju duboko verovati da oružane snage bilo koje socijalističke zemlje ne mogu ni-

kada i ni prema kome biti agresori. Utoliko pre se upotreba oružanog nasilja među socijalističkim zemljama mora smatrati kao neprirodan i nerazuman čin.

Politička i vojna orijentacija na planetarnu strategiju još uvek za sobom povlači i probleme vojnih baza u raznim delovima sveta i na tuđim teritorijama, bez obzira što se u formalno-pravnom pogledu to objašnjava normalnim bilateralnim aranžmanima država kao subjekata međunarodnog prava. Međutim, suštinski uzeto, uvek se pri tome radi o neravnopravnosti. Borbu protiv baza bivših kolonijalnih ili imperijalističkih sila treba da vode zemlje i narodi na čijim se teritorijama one nalaze, a ne da bude prepuštena rivalitetu supersila, a još manje opravdanje ima praksa da druga supersila nasleđuje baze koje je ranije posedovao njen suparnik, ili da u raznim delovima sveta osvaja i osniva druge. U istu kategoriju međunarodnih i vojnostrategijskih problema spada i pitanje stacioniranja trupa na teritorijama drugih država, mada ovo ima i neke dimenzije međunarodnih obaveza nasleđenih iz drugog svetskog rata.

U celini uzev, problemi o kojima je bilo reči ne pripadaju samo domenu etičkog kodeksa međusobnih odnosa socijalističkih zemalja, mada i taj aspekt nije nevažan, već novim fenomenima krupnog značaja za socijalistički preobražaj sveta, čijem bi izučavanju marksistička misao morala još delotvornije doprinositi svoj naučni udeo.